

СОЦИО-КУЛТУРНИ ИДЕИ ВЪВ ВЕДИТЕ (исторически анализ)

Милен Маринов

Индийците разделят своята литература на два класа: 1. *шрути* (*sruti*) – „това, което са чули с ушите си” или Откровение; и 2. *сшрути* (*smriti*) – това, което са им предали предците или Традиция. Първият включва *ведите*, а вторият – всички по-късни книги, основани на техния изключителен авторитет¹. Това различие между Откровение и Традиция е установено в периода след надмощието на жреческата каста, но предшества схизмата на будизма.

Думата „*веда*” произлиза от санскритския корен *vid* или *vidh* – „зная” (божествено знание, провидение), съответстващо на руското *вѣдать*, старогръцкото *εἶδω*, латинското *video* и английското *wit*. С нея индийците обозначават четирите самхити (*samhita* – сборник) със свещени химни наречени съответно: *Ригведа* (*Rig-Veda*), *Яджурведа* (*Yajur-Veda*), *Самаведа* (*Sama-Veda*) и *Атхарваведа* (*Atharva-Veda*). От тях *Ригведа* се явява безусловно най-завършена и привлекателна. „Тя”, по думите на проф. Макс Мюлер, „е *веда par excellence*, отразяваща действително теогонията на индийците”.

Ригведа (от санскр. *rik* – свещен стих) традиционно е разделена на: 1. десет *мандали* (*mandala* – кръг или книга), съдържащи 1017 метрически химни (*сукти*) плюс още 11 с апокрифен характер, общо 1028 химна подредени съгласно разбиранията на техните автори и боговете, които възхваляват; 2. осем *ащак* (*astaka* – осморка), приблизително еднакви по големина, подразделени на много *адхаи* (*adhāya* – лекция), които на свой ред са групирани в 33 *варги* (*varga* – секция), всяка от които обикновено е съставена от 5 стиха.

Яджурведа се състои предимно от молитви и призови, подходящи за освещаване на посудата и принадлежностите, използвани по време на жертвено поклонение. В нея се срещат половината от химните на *Ригведа*, но тяхното съдържание не е взето напълно от *Риг* и често представлява

съчетание от проза и поезия. Различават се две редакции на *Яджурведа*: *Бялата (Sukla)* и *Черната (Krishna)*; първата се приписва на мъдреца Яджнавалкия (*Yajnavalkya*), а втората – на мъдреца Титири (*Tittiri*).

Самаведа, която е на половина от обема на *Яджур*, е сборник от отделни текстове взети почти изцяло от *Риг*, които се изпяват монотонно в отделни етапи на жертвоприношението. „*В Ригведа откриваме цялостни химни. В първата част на Самаведа намираме само отделни стихове от тях с нарушения в тяхната естествена връзка (разместени редове – бел. авт.), макар че във втората част откъсите са свързани в повечето случаи.*”² Следователно по думите на Макс Мюлер „*Тези две веди Яджурведа и Самаведа са, наистина както ги наричат в Каушитаки-брахмана, спътници на Ригведа*”³.

Химните в *Атхарваведа* са приблизително толкова на брой, колкото и в *Ригведа*. Но, с изключение на няколко от по-късните ригведийски химни, те нямат много общо с другите три веди, които се използват като наръчници в принасянето на определени жертви. От друга страна, *Атхарва* учи преди всичко как да облекчим, да благословим, да прокълнем и да поправим онова, което е било сгрешено по време на жертвоприношението. Шест части от нейното съдържание са в проза и един на всеки шест от химните ѝ се среща в *Ригведа*. Нейният език и стил указват за по-късна епоха⁴; и тя не се споменава във връзка с останалите три веди от древните автори⁵. *Атхарваведа* вероятно е била използвана отначало в ритуали за отдаване на особена почит.

Всяка *веда* се дели на *мантри* (*māntra* – химн) и *брахмани* (*Brāhmana* – „*принадлежащ на брахман*” текст съставен от жреците за използване и ръководство при изпълнението на химните). *Мантрите* са сборници със стихове, възхваляващи боговете и призоваващи за тяхната благословия. *Брахманите* са трактати написани в проза, съдържащи литургически теми, в които е установено церемониалното заявление на химните. Ведите включват още *араняки* (*горски ръководства*) и *упанишади* (*теологически беседи*), в които намират изражение духовните стремления, развиващи се постепенно в умовете на най-благочестивите от индийските мъдреци.

Мантрите са автентични и представляват най-съществената част от *ведите*. *Брахманите* от своя страна водят началото си от химните и спомагат при тяхната служба, целяща религиозно поклонение. А как е при *упанишадите*? Те дават израз на спекулативните идеи от духовен и мистичен характер, който макар да се долавя в някои от мантрите и в по-старите

брахмани, не пречи на обстойната им разработка и систематизация в тези по-късни трактати.

В течение на много столетия в Индия е широко разпространено вярването, че ведите са *apaurusheya*,⁶ т. е. имат божествен, а не човешки произход. И макар, че химните се приписват на различни мъдрци или риши,⁷ чиито имена те носят, индийците продължават да поддържат вярата, че техните автори са само пророци, които интуитивно узнават и възвестяват божественото могъщество. Следователно на подобно разискване се поставят всевъзможни противоречиви мнения и се съставят безброй несъвместими способности за доказване на божествения произход на *ведите*. Ще се опитаме да очертаем тази хетерогенност и противоречивост с езика на фактите.

Съгласно *Шатпатха-брахмана* и *Чхандогия-упанишада*, Праджapati чрез съзерцание на трите елемента слънце, огън и въздух създава съответно *Ригведа*, *Яджурведа* и *Самаведа*. Същият произход на *самхитите* се приписва и от законодателя Ману, който несъмнено заимства идеята от брахманите. Той казва, че Брахма „за *принасяне на жертва издошл от огъня, от въздуха и от слънцето тройната вечна веда известна като Риг, Яджур и Сама*”. Във *Вишну* и *Бхагавата-пурана* четем, че четириликият Брахма изрекъл *ведите с няколкото си усти*; докато в *Махабхарата* тяхното възникване се свързва с богинята на мъдростта Сарасвати (*Sarasvati*), която е наречена „*майка на ведите*”. *Брихад-араняка-упанишада* ги описва като дихание на Брахма; а *Харивамса* обявява, че те са рожби на Гаятри (*Gayatri* – песен)⁸ – най-светият стих в *ведите*. Съгласно деветия стих от *Пуруша-сукта* (*X*, 90) в *Ригведа*, първите три веди водят началото си от мистическата жертва Пуруша (*Purusha*). „*От тази колосална жертва се родиха химните наречени Риг и Саман, магиите и заклинанията Яджус.*” *Риг* и *Яджус* се появяват оттогава и според *Атхарваведа*. Повечето от древноиндийските философи се опитват да докажат тезата в полза на свръхчовешкия произход на *ведите*. Други пък стигат още по-далече като им отричат всякакъв произход и упорито настояват, че те винаги са съществували.

Тези противоречия, относно произхода на *ведите* ясно показват, че вярата в Откровението е дълбоко вкоренена в религиозното съзнание на индийците. Странното обаче е, че в самите химни няма нищо конкретно, което да оправдава подобно вярване. „*Ришите*”, както отбелязва един древен индийски автор, „*жадувайки за изпълнението на своите желания, бързали към олтара със стихотворни молитви*”. Те представят себе си и

техните предци – доколкото правят разлика между древни и съвременни риши и между стари и нови химни – като „творци”, „автори” на химните. „Тези ваши древни подвизи, о, Ашвини, нашите бащи провъзгласиха! Нека ние, които сме силни и смели мъже, съчиняваме химни за вас. О щедри богове, приемете нашето дарение похвално.”⁹

„Стремейки се към блаженство, Кусиките написаха химн за теб, о, Индра!”¹⁰ „Сега, когато Бригите сглобиха грижливо колесница за Индра, Силният, Могъщият нашата молитва бе заявена.”¹¹ „Дългоочакван и почитащ химн бил произнесен към Индра от жреца Брихадуктха.”¹² „Така Гритсамада, о, Геройо, на тебе посвещава този химн в очакване на твоята подкрепа.”¹³ „Чрез моите устни аз отправям слова, нечувани все още, към тоз велик Герой най-щедър и добър, най-силен и могъщ Гръмвержец.”¹⁴ „Чрез нашата молитва, о, Агни, отчаяна молитва, според силите и знанията ни водете ни към нарастващо богатство, осигурете ни храна.”¹⁵ „Тази възхвала, о, Ашвини, за вас подготвихме така, както Бригус сглоби колесницата, украсихме я грижливо като невеста за своя жених и я поднасяме в дар като рожба, за да пребъдем навеки.”¹⁶ „Ася – приятел на всички – в чест на Индра написа четвъртата песен от похвалното слово.”¹⁷ „От жертвоприношението аз отправих молитва – плод на моя ум.”¹⁸

Въпреки че древните риши представят себе си и своите предци за автори на ведическите химни, не бива да пропускаме факта, че същите се смятат за боговдъхновени и следователно свидетелстват за своите молитви като за „божествено слово”, „химни породени от боговете”. Един поет говори за своята молитва като „дадена от Бог” (*devadattam*)¹⁹; друг казва: „От никой освен от вас (Индра и Агни) аз не получавам разум”; и „О, Индра, радвай ме, умножи дните ми, направи умът ми остър като острие на сабя. Благослови всяка моя дума, която произнасям и ми дай твоята божествена закрила.”²⁰ Готама се моли: „Приблужи се и чуи моята молитва, Магхаван; след като ти ми внуши истинното слово и твоето съвършенство се вля в него”²¹.

Вак, богинята на словото, изрича: „Чрез жертва те следвали пътеката на Вак; тя се вселила у ришите.”²² „Индра и Варуна, аз видях чрез преданост това, което някога дадохте на ришите – мъдрост, слово, свещено знание и всички свети места, които създадоха жреците, извършвайки жертвоприношение.”²³ „Нека Варуна ми даде мъдрост, нека Агни и Праджapati ме дарят с проницателност, нека Индра и

Ваю ме удостоят с познание, нека провидението ми даде разбиране, нека тази жертва бъде принесена."²⁴

„Ние съзерцаваме славата на божествения Савитри; може би тя ще пробуди нашето разбиране."²⁵ Този именно стих е един от знаменитите гаятри (*giyatri*), които в продължение на повече от три хиляди години ежедневно се отправя като молитва от всеки жрец и все още се повтаря от милиони религиозни поклонници.

Посочените фрагменти служат като доказателство, че древните риши таят в себе си **чувство за божествена закрила** и това не бива да ни учудва, защото то е проява на онова дълбоко упование във висшите сили, което човек винаги е изпитвал (повече или по-малко) и вероятно никъде другаде по света толкова силно, колкото в Индия. Такова едно величаво усещане е твърде различно от ученията за боговдъхновеността, които понастоящем се поддържат от индийците, уважаващи изреченото от ришите, или от християните, които се прекланят пред *Свещеното писание*. То е по-скоро вълнение и приповдигнатост на духа – подобна на онази, която изпитват поетите в Древна Гърция и Рим²⁶, когато призовават на помощ музите при композирането на своите поеми; това вероятно е зародишът, от който се развиват по-късните религиозни идеи.

АВТОРИТЕ на ведите произлизат от средите на брахманите (жреческата класа) и на кшатриите (военната аристокрация). Вишвамित्रа, един от седемте велики риши²⁷ и автор на гаятри; Джамадани, предполагаемият баща на Аватара Парасурама; Девапи, Мадхуччандас, Трасадасю, Мандхатар, Сиби, Васуманас, Пратардана и др. принадлежат към благородническата класа. Няколко от химните в *Ригведа* се приписват даже на жени (реални или въображаеми) като например Срадха, дъщерята на Кама и Вак, дъщерята на Амбхрима. Вишвавара, дъщеря на Агри, макар и лишена от задълженията на жрец, е написала 28-я химн от 5-а манда на *Ригведа* и се покланя на боговете при зазоряване с похвали и жертвоприношения. Някои риши и жреци встъпват в брак с царски дъщери като Чявана, който се венчава за Суканя, щерка на Сарята; и Джамадани, който взема за съпруга Ренука, рожба на Рену. Великият риши Какшиван се жени за десетте дъщери на цар Сваная, син на Бхаваяя, от когото се сдобива с несметни богатства и го възхвалява по следния начин: „*Благодарение на щедротото царско предложение, аз Какшиван без колебание приех сто огърлици, сто буйни коня и хиляда бика, посредством които ще се носи славата му вечна в небесата. Десет колесници теглени от червеникава жребци – подарък от Сваная,*

за да возят моите невесты – стояха редом с мен и шейсет хиляди крави ни следваха. Четирийсет червеникави коне, впрегнати в колесниците, водят шествието начело на хилядите слуги.”²⁸

Неумолимата и твърда позиция на кастата е непозната в ония дни и жените заемат доста по-високо положение от това в момента. Ришите, подобно на древните друиди, са поети и жреци. Те са посредници между боговете и хората, които умилюват едните с дарове, а другите насърчават с песни в борбата срещу техните врагове. Те в никакъв случай не са аскети или *санясини*, водещи отшелнически живот в гората, отчуждени от семейството си и от всички радости на този свят, както се очаква от индийците сега. **Ришите са певци, рефренът на чийто песни мирски благославя за здраве, дълъг живот, богатство, потомство, добитък, храна, дъжд и победа.** Един от тях приема за солиден дар табун от сто коня и шейсет стада по хиляда глави едър рогат добитък, направен му от раджа, молейки „безсмъртното божество” да съхрани неговото богатство навеки²⁹. Втори призовава: „Бъди склонен да ни удостоиш с изобилие от говеждо месо, закрила, потомство и сила. Нека това стадо бързоноги коне, което преди сияеше сред племето Нахуша, да бъде дадено, Индра, на нас.”³⁰ Трети риши моли: „Дарете ни с несметни богатства. Дарете разкош, за който мнозина мечтаят, изобилие от геройство, потомство и величава слава. Агни, най-жизнерадостен между боговете, дари богатства на Варо-сусаман и всичките му роднини.”³¹ В същия дух Ватса, синът на Канва, се обръща към Ашвините: „Радващи мнозина, носещи щастие, дарители на богатства, поддържащи всичко, о, Ашвини, приемоте моето преклонение. Дарете ни, Ашвини, всички богатства, които няма да ни позорят; направете ни родители на потомства, когато настъпи време, за да не сме изложени на упрек. Дарете, Насати, изобилие от храна нему, ришата Ватса, който величае вас двамата с химни. Дарете, Ашвини, питателна храна нему, който ви възхвалява, властелини на щедростта; да се сдобие с щастие той, който жадува за охолство. Смутители на злото, участници в безбройни жертвоприношения, заповядайте на това наше преклонение, отплатете ни се с благоденствие, о, герои, дайте ни желаните земни дарове.”³² Друг се хвали: „Със заклинателни слова аз обикалям около олтара, спечелвайки наградата на Пиджавана, о, Агни; двеста крави от внука на Деваван, две колесници от Судас с кобилите, за да ги теглят. Четири коня, дар от Пиджавана, обзядени кобили покрити с перли, ме понасят начело. Кафявите коне на Судас, твърдо-стъпващи, ме носят редом с моя син към слава и потомство.”³³

Риши Собхари възхвалява щедростта на раджата Трасадасю, който го възнаградил с петдесет робини; и Сява, владелеца на добитък, който му се отблагодарил с три пъти по седемдесет крави³⁴. И риши Нодхас призовава: „Дарете ни, о, Марути, със здраво потомство от мъже, които да умъртвяват нашите врагове. Да наброяват стотици, хиляди – все повече. Нека тези, които са се сдобили с богатство чрез благочестиви дела, да дойдат бързо на сутринта.”³⁵

В *Ригведа* (IV, 32, 17, 21) поклонникът моли Индра да му даде хиляда обяздени коне, хиляда делви със сома, стотици хиляди крави, признавайки, че е получил десет кани за вода грижливо изработени от злато и убеждавайки божеството да не се скъпи, а да го дари богато в съответствие с неговия шедър характер.

Ришите се намират „в най-близки отношения” с боговете и понякога отправят дружески укор за СКЪПЕРНИЧЕСТВОТО им към техните поклонници. Един от тях казва: „Ако, Индра, аз бях тъй изкусен като теб, единствен властелин на богатство, тогава моят хвалител щеше да притежава говеда. Владетелю могъщ, аз бих дал на този благочестив поклонник това, което щях да дам, ако бях владелец на стадо.” А друг заявява: „Ако, Агни, ти беше смъртен, а аз безсмъртен, аз нямаше да изоставя теб в проклетие и нищета; Поклонникът ми нямаше да е нещастен или отчаян.” „Ако аз бях ти, а ти беше аз, тогава твоите желания щяха да бъдат изпълнени.”³⁶

В петдесет и пети химн на седма мандала на *Ригведа*, благочестивият мъдрец Васищха се описва как нахлува през нощта в дома на Варуна с намерението да открадне храна, за да утоли своя глад след тридневно постене и когато бива нападат от стражевого куче, произнася молитва или заклинание, за да го приспи и това го окуражава към кражбата. Риши Аджигарта, синът на Суяваса, принася в жертва своя син Сунасепха за сто крави.

Макс Мюлер твърди: „В *Ригведа* откриваме химни, които брахманите непосредствено приемат за съставени от синове на роби (шудри). Каваша Айлусха е автор на няколко химни включени в десета книга на най-ранната самхита; все пак този същият Каваша бил изгонен от жертвоприношение като самозванец и син на роб (*dasyah-putra*), след което бил допуснат отново (реабилитиран) само защото боговете показали към него изключителна благосклонност. Това е признато в брахманите *Айтарейя* и *Каушитаки* и в *Махабхарата*, където Каваша е наречен *Нишада* или *изгнанник*, *непринадлежащ към никоя каста.*”³⁷

ВЪЗРАСТТА на ведите може само приблизително да бъде установена, тъй като индийците не разполагат с достоверна историография и хронология. Животът за тях винаги е бил сън или илюзия. Тяхната борба е борбата с мисълта, тяхното минало – проблемът за Сътворението; тяхното бъдеще – проблемът за съществуването. Настоящото, което се оказва действително и естествено решение за проблемите на миналото и бъдещето, изглежда никога не ще привлече тяхното внимание или възбуди жизнеността им. Ето защо индийците нямат политическа история – каквато притежават египтяните, евреите, вавилонците, асирийците, персите, гърците и римляните – и никаква точна периодизация на своята обширна литература освен онова, което е датирано от древногръцките хронисти. От тях научаваме, че по времето на Александър Велики и неговите наследници живее могъщият Сандракотус или Сандрокуптос цар на Прасии, чиято столица Палиботхра се намира там, където се сливат реките Ганг и Сон, на мястото на днешния град Патна (обл. Бенгалия). Той сключва съюз със Селевк I Никатор и Мегастен посещава неговия двор неколкократно в качеството си на пратеник. Гърците идентифицират въпросния Сандракотус с индийския крал Чандрагупта, който узурпира трона на Нандите и основава династията на Мауриите в Паталипутра. Предполага се, че той управлява от 315 до 291 г. пр. н. е. и е дядо на Ашока, под чиято власт, в средата на третото столетие, будизмът става държавна религия в Индия.

В периода, през който управляват Нандите, брахманската традиция отрежда място на редица бележите учени като Сонака, Асвалаяна, Катияна, Панини и др., чиито трактати, коментиращи свещеното слово на *ведите*, са все още запазени; Катияна е съставител на две *анукраманики*³⁸ или индекси – първият към *Ригведа*, а вторият към *Яджурведа*. Той също е автор на някои от произведенията наречени „*сутри*“. Сутра означава „*връв*“ и всички творби, написани в този стил, са само нишки от кратки мъдрости, съдържащи същността на брахманските знания изложени в най-сбита форма. Така афоризмите силно контрастират със скучното и еднообразно многословие на брахманите. Маниерът за съставяне на *сутра* е толкова широко разпространен в Индия, че понякога, за означаване на тази литературна епоха, се използва названието „*сутра период*“. Да се върнем обаче към Катияна. Съгласно индийската традиция той е съвременник на крал Нанда и неговия наследник Йогананда в Паталипутра непосредствено преди заграбването на трона от Чандрагупта. Предшественици на Катияна са Асвалаяна и наставникът му Сонака, чиито трудове усърдно изучава. Той също така коригира и

допълва граматиката на Панини. **Макс Мюлер** отбелязва в своята „История на древната санскритска литература“: „Ако отнесем Катияна към втората половина на четвъртото столетие преди Христа; Асвалаяна, който го предхожда – към 350; Сонака, учителят на Асвалаяна, около 400; тогава, имайки предвид авторите на сутрите предшествващи Сонака и тези след Катияна, ние разширяваме границите на литературния период на сутрите от 600 до 200 г. пр. Хр. и можем със сигурност да твърдим, че в историята или литературата липсват факти, които да опровергаят подобна уговорка.“³⁹ Всички периоди до Чандрагупта обаче са само хипотетични.

Брахманите са промеждутъчно звено между сутрите и мантрите. Както сутрите предполагат брахманите, така и брахманите предполагат мантрите. Съществуват ранни и късни брахмански текстове и дълъг списък с имената на учители, които са техни автори. Интервалът между създаването на късните брахмани и началото на периода на сутрите е толкова продължителен, че това позволява на жреците да въздигнат брахманското творчество до величието на шрути или Откровение и да го поставят на равна нога с боговдъхновените молитви. Съобразно тези факти можем да предположим, че за създаването на *брахманите* са били необходими най-малко двеста (и повече) години или приблизително времето от 800 до 600 г. пр. Хр.

Преди този самостоятелен литературен пласт са сформирани четирите сборника с химни – такива каквито днес ги познаваме – и вероятно завършва разделението на четирите категории жреци, за чието ръководство са предназначени брахманите. Това дълго време очевидно изминава между завършването на *самхитите* и съставянето на брахманите. За доказателство служи фактът, че авторите на брахманските текстове често не са в състояние да проумеят значението на химните. Например в спонтанната поезия на ришите, слънцето е наречено „*златоръко*“ (*hiranyahastah*), но авторите на брахманите, неспособни да обяснят поетическия смисъл на този епитет, съчиняват историята, че светилото, изгубвайки едната си ръка, се сдобива с друга – златна. Отново в един от великолепните химни на Ригведа, чиито рефрен е: „*Кой е богът, комуто предлагаме нашите жертвени дарове?*“ (*Kasmaidevaya havisha vidhema*), авторите на брахманите, безсилни да доловят патоса на стиха и копнежа на поета да познае истинния Бог, мислят, че въпросителното местоимение *ка* или „*кой*“ трябва да е името на божеството, пред което се прекланят; и навсякъде, където се появява (въпросителното) *ка*, става дума не за друг, а за самия Праджапати – „*властелинът на всички*

същества”. По същият начин названието Индра – Юпитер Дъждовит (*Jupiter Pluvius*)⁴⁰ на Индия – се получава причудливо от *idamdra* – „виждащото”.

Съществуват по-древни и по-съвременни химни: химни на предците и химни на потомците. Макс Мюлер нарича първите „чханди” (*chandās*), а вторите – „мантри” (*mantras*) и определя съответно периоди от по двеста години за всяка от тези групи.

Възрастта на ведическите писания съгласно Мюлер се определя както следва:

- епоха на **сутрите** – 600–200 г. пр. н. е.
- епоха на **брахманите** – 800–600 г. пр. н. е.
- епоха на **мантрите** – 1000–800 г. пр. н. е.
- епоха на **чхандите** – 1200–1000 г. пр. н. е.

Професорите **Х. Уилсън**, **У. Уитни** и **М. Барт** считат, че периодите определени от **Мюлер** за „мантра” и „чханда” са твърде тесни. Например доктор **М. Хоуг** смята, че ведическият период продължава от 2000 до 1200 г. пр. н. е., а най-старите химни (Мюлеровите чханди) са съставени около 2200 г. пр. н. е.

Ведите са написани на санскрит, т. е. „свещен” или „полиран” език с характерен стремеж към максимална образност и изискано изразяване. Санскрит е тясно свързан в граматическо и лексикално отношение с гръцки, латински, тевтонски (прагермански), келтски, славянски и зенд (староперсийски), които филолозите групират под общото название „арийски” или „индоевропейски” езици. Те притежават иманентна връзка подобна на тая между френски, испански и италиански, огнесени към някои мъртъв праезик, доколкото тези романски езици са латински. Сходството на арийските езици се дължи несъмнено на факта, че предците на гърците, италианците, немците, келтите, славяните, персите и индийците някога са живели заедно като едно семейство в земи, граничещи с територии населявани от семитите и туранците. Арийските племена емигрират по различно време и в различни посоки – първите пет поемат на северозапад, а последните две на юг и изток – от област в Централна Азия, на която **Бактрия**⁴¹ се явява вероятно средище. Арийците постепенно променят своя пасторален начин на живот, поселвайки се в Европа, Персия и Индустан.

Думите „Бог”, „баща”, „майка”, „син”, „дъщеря”, „брат”, „сестра”, „сърце” и „сълзи” са идентични в арийските езици. Това

съвпадение едва ли е случайно, тъй като тези названия се явяват нарицателни още преди да станат собствени имена. Понятието за „Бог” се извежда от корена *dyu* (*сияя*) и означава „*сияещият*”. Наименованието за *баща* (*pitar*) идва от *pa* – „*пазя*” и значи „*защитник на своето семейство*”; *майка* (*mātar*) произлиза от *ma* – „*създавам*” или „*оформям*”; *дъщеря* (*sutā*) произхожда от корена *duh* – „*доя*” и означава „*малката доячка в семейството*”; първоначално значението на *брат* (*bhrātar*) е „*този, който носи*” или „*този, който помага*”; а на *сестра* (*svāsar*) – „*тази, която доставя радост*” или „*утешава*”.

Преди диаспората ведическите арийци употребяват думи, определящи роднинските връзки *свекър* (*svasura*), *свекърва* (*svasru*), *зет* (*snu*), *снаха* (*snusv*), *девер* (*devar*), които свидетелстват за голям цивилизационен напредък. Имат думи за *дом* (*dama*), *врата* (*dvār*), *прозорец* (*kuhara*), които показват, че те не водят изцяло номадски начин на живот, а живеят в домове. Думата за лодка или кораб е сродна във всички тези езици, но съществителните за *мачта*, *платна*, *рейка* се различават, което доказва, че преди разселването арийците използват само лодки с весла, за да плават по реките на своята земя Окс (Амударя) и Яксарт (Сърдаря) и не владеят мореплаването. Обработват земята с плугове, използват сечива (*брадви*) и мелнички за стриване на зърно. Отглеждат ечемик и вероятно други житни растения. Употребяват думи за готвене и печене и правят разлика между сурово и готвено месо. Имена на дрехи и плетива се срещат у всички арийски народи, което е доказателство, че владеят изкуството на тъкане и шиене. Обработват злато, сребро, мед и олово. Притежават имена за дърво, говедо, кон, куче, овца, мишка, вълк, змия и т.н.

Макс Мюлер подчертава: „*Трудно е да гледаме на думите като отломки от автентичен език говорен някога от една единна раса във времена, които историкът едва напоследък посмя да представи. Все пак ние държим в ръцете си реликви от онова отминало време, употребяваме същите думи, използвани от предците на арийската раса, променени само фонетично; нещо повече, ние сме близки с тях по начин на мислене и говор така, както французите и италианците с древните римляни. Ако са необходими допълнителни свидетелства относно периода, който предхожда разселването на арийците, ние можем да се позовем на техните цифри като неопровержимо доказателство за този продължителен интелектуален живот, характеризиращ същия период. Ето например десетичната бройна система, сама по себе си едно от най-изумителните*

достигания на човешкия ум, основана изцяло на абстрактната идея за количество, направлявана от духа на философските категории и породена, узряла и завършена още преди европейската земя да бъде стъпкана от гърци, римляни, славяни или тевтонци.”⁴²

Вероятно писмеността в Индия не се разпространява още триста или четиристотин години след времето, в което Ведава⁴³ систематизира четирите самхити, а жреците съчиняват ранните брахмани. Това е известно, тъй като подобни твърдения се изказват на различни места във ведическата литература.

Когато четем *Стария Завет*, ние често срещаме думи, обозначаващи „писане”, „четене”, „перо” и „книга”. В *Изход* откриваме, че Мойсей, получавайки десетте Божии заповеди, „слезе от планината с две плочи на свидетелството в ръцете си, плочи написани и от двете страни; от едната страна и от другата бяха написани. Плочите бяха Божие дело; и написаното беше Божие писание”⁴⁴. И отново: „После взе книгата на завета и я прочете, като слушаха людето”⁴⁵. Псалмистът казва: „Тогаваша рекох: Ето, дойдох; (В свитъка на книгата е предписано на мене)”⁴⁶. „Езикът ми е перо на бързописец.”⁴⁷ И Йов възкликва: „О, да можеха да се напишат думите ми! Да се отпечатаха на книга! Да се издълбаеха на скала за всегда с желязна писалка и олово!”⁴⁸ Тези думи доказват без съмнение, че пророците от *Вехтия Завет* и племената, сред които те проповядват, познават изкуството на писането.

Във ведите, в брахманите и даже в сутрите, ние напразно търсим думи, които да свидетелстват за наличието на книжовност. Вместо „четене” се използва *addyeti* или *adhiti* – „да премина (по нататък)” или „да повтора”; за главите (на книга) – *adhyaya* или лекции; а за книга се употребява *charana* или семейство, чиято родова памет, предавана чрез устната традиция, е съхранена на книга.

Причината за това е, че цялото ведическо творчество се предава устно подобно на Омировите поеми. Всеки брахман е длъжен да наизусти ведите за дванадесет и повече години в периода на своето ученичество (*brahmacharya*). Гуруто или духовният учител изговаря известен брой думи, които ученикът повтаря след него. Кайзерът по същия начин наставлява друидите (древнокелтските жреци). И дълго време след въвеждането на писмото брахманите строго забраняват да се записват или четат ведическите текстове (трябва само да се слушат и рецитират). В *Махабхарата* пише: „*Онези, които престават да служат на ведите и даже тези, които ги записват – ги оскверняват; те ще горят в ада*”.

Писмото е познато в Индия вероятно още преди завладяването ѝ от Александър Велики. От *Лалита Вистара* – книгата, разказваща за живота на Буда – узнаваме, че младият Сидхарта Гаутама може да пише и даже научава своя гуру Вишвамित्रа на шейсет и четирите санскритски букви така, както дванайсетгодишният Иисус в *Евангелие на Младенеца*⁴⁹ обяснява на своя учител значението на староеврейската азбука.

Ние получаваме по-надеждни доказателства от надписите, чието съдържание е известно в Индия още в периода на ранния будизъм като тези по скалите на Капурдигири близо до Пешавар, Доили в Ориса, Гирнар в Гуджерат и други места. Те са изсечени в два различни стила наречени съответно *lipi* (почерк, стил на писане) и *dharmalipi* (свещен почерк). Надписите в Капурдигири са изсечени отгясно наляво и писмото има явно семитски произход – тясно свързан с арамейската линия на семитската или финикийска азбука. Естеството на другите послания, макар и изписани отляво надясно, показват белези за някогашно изписване на обратно. Това, както и несъвършената система за отбелязване на гласните, насочва към семитски произход; но дали писмото се внася от Финикия чрез тамошните търговци, от Персия (предвид използвания арамейски стил), или Вавилон, още не е установено. По мнение на някои езиковеди то се внася от Вавилон, но едно е сигурно, че в **Индия липсва следа за развитието на самобитна писменост.**

Известно е, че финикийците търгуват с индийците от дълбока древност. Соломоновите кораби от Таршиш с финикийски моряци на борда достигат до южните и западните брегове на Индия и внасят от там пауни, маймуни и слонова кост, които наричат на иврит съответно: *tukhi-im*, *koph-im*, *shenhabb-im* (бивни). *Токеи* е стара тамилска дума за „паун“ и все още се употребява за „паунова опаука“; *koph* е лексикална форма без етимология в семитските езици, но е почти идентична със санскритското название за маймуна *капи*. Сходна с тази дума е открита също в египетските йероглифи от седемнадесетото столетие преди Христа. Това е доказателство не само за ранното завладяване на Индия от арийците, но и за техните близки търговски отношения със запада дълго преди времето на Соломон⁵⁰.

Халдейските търговци също прокарали път към Индия в много ранен период, вероятно преди 3000 г. пр. н. е. Професор Сейс казва в своите лекции: „В дъвен вавилонски списък за дрехи, открит сред руините на Мухеир, се споменава за *sindhu* или *муселин*; *sadin* – в Стария Завет; *σινδών* у гърците. Тази тъкан – *σινδών*, дълго време се е приемала за

индийска и фактът, че думата започва със шипяц, а не с гласен звук, доказва, че е дошла от запад по море, а не по суша, където първоначалното *s* преминава в *h* в персийските уста; разбира се, при положение, че тези ирански племена вече са се били установили на изток от Вавилон. Тази *sindhu* е в действителност същата дума като *σινδών* представена в нейния академски еквивалент, който е изразен чрез идеограми, означаващи буквално 'растителна тъкан'."

При цар Дарий I около 500 г. пр. Хр. персите завладяват част от северозападна Индия; в надписи от Персеполис и Накш-и-Рустам, Индия се споменава като 21 и 13 провинция на Персийската империя. Съгласно **Херодот**, Индия е двадесетата сатрапия и плаща данък от 360 златни таланта. Поради нейните търговски връзки с финикийците и политическите ѝ отношения с персийците, чиято азбука може да бъде проследена до семитски произход, може да се предположи, че индийското писмо е възникнало от същия източник.

Гръцките автори **Неарх** (325 г. пр. н. е.) и **Мегастен** (202 г. пр. н. е.) заявяват, че индийците нямат установени закони, нито книги; но първият твърди, че пишат върху някакъв памучен плат или хартия, а вторият – че имат километрични камъни (жалони) на десет стадии един от друг, оказващи местата за отдиш и разстоянията.

Макс Мюлер заключава, че писмеността е позната на индийците преди нашествието на Александър Велики, но те не я използват за книжовни нужди, понеже брахманите са силно предубедени в употребата на писмото като средство за съхраняване и съобщаване на техните свещени слова. По думите на други автори писмеността не намира твърде широко приложение в Индия до 250 г. пр. Хр.

Въпреки че сборниците с молитви (мантри) се състоят от химни или стихове, за всеки, който ги чете в оригинал или в превод, е очевидно до болка, че те съдържат, макар и малко, поезия – в смисъл на възвишено слово и поразителни мисли изразени на изчистен (от всичко излишно), ритмичен език. Химните изобилстват от тягостни повторения и наивни идеи, ярко контрастиращи с леещата се и приповдигната поезия на древните гърци. Тяхното очарование обаче се таи в тънките лъчи светлина, които те хвърлят върху най-древните идеи, нрави и вярвания на индийските арийци.

Частта с брахманите е още по-объркваща и разочароваща. Ние не можем да ги опишем по-добре, отколкото **Макс Мюлер**: „*Брахманите се отличават с повърхностно, блудкаво, високопарно свещеническо тшесла-*

вие и антикварен педантизъм.” И още „Тези творби си заслужава да бъдат изучавани така, както психиатърът изследва плещенто на слабоумните и бръцолевенето на лудите. Те ще разкрият на наблюдателното око руините от повехнало великолепие; спомени за благородни стремежи. Но, ако само се опитаме да ги преведем на собствен език, ще се удивим от това, че речта и мисълта някога са използвани за такива цели.”⁵¹ Той казва относно упанишадите – които без съмнение са най-философската част от брахманите и за които в своите „Хибертови лекции” подчертава, че са ненадминати не само в литературата на Индия но и в световната литература – следното: „Те съдържат огромен брой откъси, които ни се струват съвършено безсмислени и нелогични или във всеки случай толкова неправдоподобни, че ни е трудно да повярваме как същите тези автори, които могат да изразят най-дълбоките религиозни и философски идеи красноречиво, дори с поетическо сладкодумие, е възможно да изрекат със същия този дъх такива абсолютни небивалици. Някои от жертвените практики и техните философски интерпретации, с които са пълни упанишадите, може би с течение на времето ще добият по-ясно значение, когато цялостно изучим сложността на ведическия ритуал. Но в тях винаги ще се открива голямо количество от това, което можем само да наречем лишен от смисъл жаргон и присъствието му в тези древни извори на мисълта аз в собствената си изследователска работа се чувствам неспособен да обясня.”⁵²

Молитвите, най-старите дялове от ведическата литература, се явяват безусловно най-интересни и поучителни. Брахманите и упанишадите, макар и по-късни във времето творби, демонстрират значителен упадък в стила и начина на мислене.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Смрити** обхваща цялата постведическа литература в четири раздела: I. **Шестте веданги** (букв. членове на веда): 1. *шикша* (siksha) – фонетика; 2. *чхандас* (chandās) – просодия; 3. *вякарана* (vyākaraṇa) – граматика; 4. *нирукта* (nirukta) – етимология на ведическите понятия; 5. *джотис* (jyotiṣha) – астрономия; 6. *калта* (kalpa) – церемониал. *Калта* включва: *Шраута-сутри* (Śrauta-Sūtras), правила за приложения на мантрите и брахманите към ведическите жертвоприношения; *Грихя-сутри* (Grhya-Sūtras), правила, отнасящи се до семейните

ритуали; *Самая-Чарика-сутри* (Sāmayā-Chārīka-Sūtras), правила за обща употреба; последните две се наричат също и *Смарта-сутри* (Smarta-Sūtras), отнасящи се към смрити; II. **Даршаните** (Darsanas) – философските системи; III. **Дхарма-сутрите** (Dharma-Sūtras), законници като тези на Ману (*Законите на Ману*), Яджнавалкия (*Яджнавалкия-смрити*) и др. произлезли от Смарта-сутрите; IV. **Итихасите** (Itihāsas), към които спадат двата епоса *Махабхарата* (Mahābhārata) и Рамаяна (Rāmāyana); осемнадесетте *пурани* (Purānas) или митологията; и тантрите (Tantras) – езотеричното знание.

² J. Muir, Sans. Texts, vol. ii., p. 203.

³ Hist. Anc. Sans. Lit., p. 457.

⁴ Проф. **У. Уитни** (W. Whitney) отбелязва, че: „Голяма част от тях (химните) ясно указват, техния език и стилистичните им белези, че са от много по-късна епоха от основното съдържание на другата веда с историческо значение (Риг) и даже от нейната десета книга, с която все пак са тясно свързани по важност и произход. Състоянието на текста, в тези откъси аналогични на откритите в Ригведа, насочват към по-късен период като този на техния сборник” (J. Muir, Sans. Texts, vol. ii., p. 201).

⁵ Атхарваведа не се споменава дори в деветия стих на Пуруша-сукта (Ригведа, X., 90), нито в следващия откъс от Чхандогия-упанишада: „Праджапати съзерцавал световите. И от тях, така размишлявайки, Той извлякъл занаят техната същност: Огън от земята, Вятър от атмосферата, Слънцето от небето. Той съзерцавал тези три божества и от тях, тъй съзерцавайки ги, Той достигнал до тяхната същност: Риг-писания от Огъня, Яджус-писания от Вятъра и Сама-писания от Слънцето. Той съзерцавал това тройно познание и от него, тъй съзерцавайки, извлякъл неговата същност: частицата Bhūh от Риг-писанията, Bhuvah от Яджус-писанията, Swah от Сама-писанията”. Ману, I., 23, повтаря казаното в Чхандогия-упанишада, пропускайки четвъртата веда (J. Muir, Sans. Texts, vol. ii., p. 200). Атхарва все пак се споменава като веда в откъси от някои упанишади и така също в Шатапатха-брахмана (F. Max Müller, Hist. Anc. Sans. Lit., pp. 122, 38).

⁶ Arahushya – букв. „несътворени от човешка ръка”.

⁷ Риши (от санскр. dris- виждам) – боговдъхновени поети или певци, които „виждали” (чували) Истината.

⁸ Гаятри – в древноиндийската митология жена на Брахма, майка на четирите веде и на „дважди родените” (трите най-висши съловия); така също се персонифицира с ведийския стихотворен размер (три стиха по осем слога или срички) и свещен откъс от Ригведа, който жрецът трябва да рецитира на ум по време на утринната и вечерната молитва.

⁹ R.-V., I., 117, 25.

¹⁰ Ibid., III., 30, 20.

¹¹ Ibid., IV., 16, 20.

¹² Ibid., X., 54, 6.

¹³ Ibid., II., 19, 8.

¹⁴ R.-V., VI., 32, 1.

¹⁵ Ibid., I., 31, 18.

¹⁶ Ibid., X., 39, 14.

¹⁷ Ibid., X., 67, 1.

¹⁸ Ibid., VIII., 13, 26.

¹⁹ Ibid., III., 37, 4; IV., 2, 3.

²⁰ Ibid., VI., 47, 10.

²¹ Ibid., I., 82, 1.

²² Ibid., X., 71, 3.

²³ Vālakhlyā за Ригведа.

²⁴ Yajur-Veda, transl. by Colebrook, Misc. Ess., p. 32.

²⁵ R.-V., III., 62, 10.

²⁶ „Кажете ми сега, о, Музи, които живеете в Олимпийските палати, Вие, които сте истински богини и знаете всичко онова, което сполетява хората, Онова, за което можем да чуем слухове, но не и самата истина” (Илиада, с. 484).

²⁷ „Съгласно „Вишну Пурана” на Х. Х. Уилсън, с. 264, седемте велики риши са: Васистха, Касяпа, Атри, Джамадани, Гаутама, Вишвамित्रа и Бхарадваджа.

²⁸ R.-V., I., 126, 2, 3, 4.

²⁹ R.-V., VIII., 4, 19, 20.

³⁰ Ibid., VIII., 6, 23, 24.

³¹ Ibid., VIII., 23, 27, 8.

³² Ibid., VIII., 8, 12, 17.

³³ R.-V., VII., 18, 22, 3.

³⁴ Ibid., VIII., 19, 36, 7.

³⁵ Ibid., I., 64, 15.

³⁶ R.-V., VIII., 19, 25; VIII., 44, 3.

³⁷ F. Max Müller, Hist. Anc. Sans. Lit., pp. 58, 9.

³⁸ Анукраманики – индексите се придържат към последователността на сборниците и означават автора, стихотворната стъпка и божеството, към което се отправя всеки химн или молитва.

³⁹ Hist. Anc. Sans. Lit., pp. 244, 5.

⁴⁰ Страбон описва индийците като поклонници на Юпитер Дъждовит (Jupiter Pluvius) – сравнение несъмнено касаещо Индра.

⁴¹ Бактрия – гръцкото име на историческа област, обхващаща днешен Северен Афганистан, части от планините Памир и Хиндокуш и територии западно от тях; тя е свързана с една от съвременните теории за произхода на българския народ; индийските източници я наричат Балхара, китайските – Боло, арабите – Бургар, согдийците – Блгар, а таджиките – Палгар или Фалгар. Според Петър Добрев с „Балх“ и „Балхар“ в индийския епос „Махабхарата“ и ранните пурани се обозначава народът „бългх“ – оттук и хипотезата.

⁴² Chips from a German Workshop, vol. ii, pp.50, 1.

⁴³ Ведавьяса (букв. съставител на ведите) – неговото име е Кришна (Черният) Двайпаяна (Островният) Вьяса; автор, съгласно древната традиция, на 18-те пурани и „Махабхарата“, създател на философията на Веданта.

⁴⁴ Изх. 32: 15, 16.

⁴⁵ Пактам, 24: 7.

⁴⁶ Псалм. 40: 7.

⁴⁷ Пактам, 45: 1.

⁴⁸ Йов 19: 23, 24.

⁴⁹ The Arabic Gospel of the Infancy of the Saviour, p. 50.

⁵⁰ A. Weber, Hist. of Ind. Lit., p. 3.

⁵¹ Hist. Anc. Sans. Lit., p. 389.

⁵² Sacred Books of the East, vol. xv., p. 19.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. **Елизаренкова, Т. Я.** Ригведа. Мандалы I-IV. М., 1999.
2. **Елизаренкова, Т. Я.** Ригведа. Мандалы V-VIII. М., 1999.
3. **Елизаренкова, Т. Я.** Ригведа. Мандалы IX-X. М., 1999.
4. **Barth, A.** Religions of India. London, 1889.
5. **Haug, M.** Essays on The Sacred Language, Writings, and Religion of the Parsis. London, 1878.
6. Hymns of the Sama-Veda, transl. by Ralph T.H. Griffith, 1895.
7. **Max Müller, F.** Chips from a German Workshop. Vol. II, New York, 1872.
8. **Max Müller, F.** History of Ancient Sanskrit Literature. London, 1898.
9. **Muir, J.** Original Sanskrit Texts on the Origin and History of the People of India, their Religion and Institutions. Vol. II, London, 1872.
10. The hymns of the Atharva-Veda, transl. by Ralph T. H. Griffith, Vol. I-II, Benares, 1916.
11. **Oldenberg, H.** Vedic Hymns. Part I, Oxford, 1891.
12. **Oldenberg, H.** Vedic Hymns. Part II, Oxford, 1897.

13. **Phillips, M.** The Teaching of the Vedas: what light does it throw on the Origin and Development of Religion. London, 1895.
14. The Rig-Veda, transl. by Ralph T.H. Griffith, 1896 (1889).
15. The Sacred Book of the East – Vol. XV, 1880.
16. The Yajur Veda, transl. by Devi Chand, Hoshiarpur, 1959.
17. **Weber, A.** The History of Indian Literature. London, 1914.
18. **Whitney, W.** Atharva-Veda Samhita. Vol. I-II, Cambridge, 1905.
19. **Whitney, W.** Oriental and Linguistic Studies. New York, 1873.
20. **Wilson, H. H.** Essays and Lectures on the Religions of the Hindus. Vol. I, London, 1861.
- 21 **Wilson, H. H.** Essays and Lectures on the Religions of the Hindus. Vol. II, London, 1862.
22. **Wilson, H. H.** Hindu Religions. Calcutta, 1899.
23. **Wilson, H. H.** Rig-Veda Sanhita. New Delhi, 1888.